

*Завидняк І. О.,
кандидат юридичних наук,
докторант кафедри кримінального процесу та криміналістики
Університету державної фіскальної служби України*

ПОНЯТТЯ Й СУТНІСТЬ МІЖНАРОДНОГО СПІВРОБІТНИЦТВА В РОЗСЛІДУВАННІ ФІНАНСОВИХ ЗЛОЧИНІВ ТРАНСНАЦІОНАЛЬНОГО ХАРАКТЕРУ

Анотація. Стаття присвячена проблемі трактування поняття «міжнародне співробітництво під час кримінального провадження» та дослідженню сутності міжнародного співробітництва при розслідуванні фінансових злочинів транснаціонального характеру. Також у статті досліджуються такі поняття, як «міжнародне співробітництво у сфері боротьби зі злочинністю» й «міжнародна правова допомога», задля визначення їх у системі міжнародного співробітництва та співвідношення з поняттям «міжнародне співробітництво під час кримінального провадження».

Установлено низку чинників, які обумовлюють необхідність міжнародного співробітництва при розслідуванні фінансових злочинів транснаціонального характеру, а саме: кількісне зростання транснаціональних фінансових злочинів, що порушують інтереси декількох держав; постійне вдосконалення використовуваних злочинцями засобів і методів злочинної економічної діяльності; зобов'язання, що передбачені міжнародним і національним законодавством у боротьбі з транснаціональними економічними злочинами; неможливість збирання доказової бази та орієнтуючої інформації під час розслідування фінансових злочинів транснаціонального характеру; знаходження доказів або розшукуваних осіб за межами території України чи необхідність перевірки доказів і версій; відсутність експертних методик, необхідність експертного обладнання, відповідних матеріалів, ресурсів або необхідність перевірки висновків експертиз; відсутність відповідних даних у реєстраційних і криміналістичних обліках; протидія з боку злочинців, корумпованих владних структур та інших зацікавлених осіб на стадії вчинення фінансового злочину та його розслідування зокрема.

Акцентовано увагу на тому, що кримінальне процесуальне законодавство України не містить чіткого визначення дефініції «міжнародне співробітництво під час кримінального провадження», а тільки визначає його напрями та форми. У зв'язку з цим надано авторське визначення дефініції «міжнародне співробітництво під час кримінального провадження» й зазначено, що не всі форми міжнародного співробітництва, визначені в Кримінальному процесуальному кодексі України, можуть бути застосовані під час розслідування фінансових злочинів транснаціонального характеру.

Визначено, що такі категорії, як «міжнародне співробітництво», «міжнародне співробітництво у сфері боротьби зі злочинністю» й «міжнародна правова допомога», у сфері кримінального процесу не рівні за обсягом і змістом правозастосовних дій, а співвідносяться як ціле й частина.

Окреслено низку характерних ознак, притаманних міжнародному співробітництву при розслідуванні фінансових злочинів транснаціонального характеру. До них зараховано наявність міжнародно-правового регулювання та осо-

бливих універсальних принципів взаємності й неухильного дотримання суверенітету держав; повна незалежність суб'єктів міжнародного співробітництва один від одного на всіх рівнях; можливість відмови у виконанні запиту про міжнародну правову допомогу; тривалість і необмеженість термінів надання інформації; особливий суб'єктний склад; особливі способи зв'язку; особливі непроцесуальні форми спільної діяльності; географічна віддаленість суб'єктів міжнародного співробітництва й часто незвичні особливості кримінального процесуального законодавства тощо.

Ключові слова: міжнародне співробітництво, міжнародна правова допомога, фінансові злочини транснаціонального характеру, кримінальне провадження, центральний орган.

Постановка проблеми. Особливістю вивчення міжнародного співробітництва із закордонними компетентними органами й посадовими особами при розслідуванні фінансових злочинів транснаціонального характеру є неможливість простого копіювання досвіду взаємодії учасників кримінального судочинства, яке здійснюється в рамках законодавства на території України або всередині інших держав. Тому на перший план висувається завдання його прийняття й адаптації. Міжнародне співробітництво при розслідуванні злочинів транснаціонального характеру є своєрідною надбудовою над цілісною системою взаємодії компетентних органів кожної конкретної держави.

Увагу питанням міжнародного співробітництва при розслідуванні злочинів приділяли Ю.П. Аленіна, А.Б. Антонюк, О.І. Виноградов, О.В. В'язовченко, Ю.В. Оніщик, В.В. Пулар, Ю.М. Черноус та ін. Але, незважаючи на значне зацікавлення науковців проблематикою міжнародного співробітництва при розслідуванні злочинів, питання щодо сутності й визначення дефініції «міжнародне співробітництво під час кримінального провадження» досі залишаються дослідженими фрагментарно та потребують наукового опрацювання.

Мета статті – дослідити поняття й сутність міжнародного співробітництва при розслідуванні злочинів транснаціонального характеру, що дасть можливість розмежовувати похідні поняття, такі як «міжнародне співробітництво під час кримінального провадження», «міжнародне співробітництво у сфері боротьби зі злочинністю» та «міжнародна правова допомога».

Виклад основного матеріалу дослідження. Результативне розслідування фінансових злочинів транснаціонального характеру вимагає вжиття відповідних заходів як на національному, так і міжнародному рівнях, є можливим лише за умови якісної взаємодії всіх компетентних органів держав при безумовному виконанні взятих на себе міжнародних зобов'язань.

У наш час необхідність міжнародного співробітництва при розслідуванні фінансових злочинів транснаціонального характеру обумовлена низкою чинників:

- 1) кількісне зростання транснаціональних фінансових злочинів, що порушують інтереси декількох держав;
- 2) постійне вдосконалення використовуваних злочинцями засобів і методів злочинної економічної діяльності;
- 3) зобов'язання, що передбачені міжнародним і національним законодавством у боротьбі з транснаціональними економічними злочинами;
- 4) неможливість збирання доказової бази та орієнтуючої інформації під час розслідування фінансових злочинів транснаціонального характеру;
- 5) знаходження доказів або розшукуваних осіб за межами території України або необхідність перевірки доказів і версій;
- 6) відсутність експертних методик, необхідність експертного обладнання, відповідних матеріалів, ресурсів або необхідність перевірки висновків експертиз;
- 7) відсутність відповідних даних у реєстраційних і криміналістичних обліках;
- 8) протидія з боку злочинців, корумпованих владних структур та інших зацікавлених осіб на стадії вчинення фінансового злочину та його розслідування зокрема.

Відповідно до ст. 542 Кримінального процесуального кодексу України, міжнародне співробітництво під час кримінального провадження полягає в ужитті необхідних заходів з метою надання міжнародної правової допомоги шляхом вручення документів, виконання окремих процесуальних дій, видачі осіб, які вчинили кримінальне правопорушення, тимчасової передачі осіб, перейняття кримінального переслідування, передачі засуджених осіб і виконання вироків [1]. Але хочемо акцентувати увагу на тому, що, незважаючи на необхідність активного міжнародного співробітництва при розслідуванні злочинів транснаціонального характеру, вітчизняне кримінальне процесуальне законодавство не розкриває зміст дефініції «міжнародне співробітництво», а тільки визначає його напрями та форми. Також варто відмітити, що не всі форми міжнародного співробітництва, визначені в Кримінальному процесуальному кодексі України, можуть бути застосовані під час розслідування фінансових злочинів транснаціонального характеру. Насамперед це стосується таких форм міжнародного співробітництва, як видача осіб, які вчинили злочин, і передача засуджених осіб. Наприклад, відповідно до ст. 5 Європейської конвенції про видачу правопорушників, видача здійснюється, відповідно до положень цієї Конвенції, за правопорушення, пов'язані з податками, зборами, митом і валютою, тільки якщо Договірні Сторони ухвалили таке рішення стосовно будь-якого такого правопорушення або категорії правопорушень [2]. Лише з прийняттям Другого додаткового протоколу до цієї Конвенції від 17 березня 1978 року ст. 5 була викладена в новій редакції [3], відповідно до якої за правопорушення, пов'язані з податками, зборами, митом і валютою, видача здійснюється між Договірними Сторонами відповідно до положень цієї Конвенції, якщо правопорушення, за законодавством запитованої Сторони, відповідає правопорушенню такого ж самого характеру. При цьому у видачі правопорушника не може бути відмовлено на підставі того, що законодавство запитованої Сторони не передбачає таких самих податків чи зборів або

не регулює податки, збори, мито чи валюту таким же чином, як законодавство запитуючої Сторони.

Термін «співробітництво» можна розуміти як «працювати, діяти разом; приймати участь у загальній справі; працювати разом із ким-небудь; спільні дії, спрямовані на що не будь» [4, с. 597; 5, с. 1170]. Говорячи безпосередньо про міжнародне співробітництво, О.І. Бастрікін зазначає, що це цілеспрямована й постійна, спільна й погоджена, широка за масштабами й різноманітна за формами та напрямками діяльність компетентних органів, що торкається загальних інтересів держав, які співпрацюють [6, с. 10]. У свою чергу, О.В. В'язовченко вважає, що міжнародне співробітництво в кримінальних провадженнях – це здійснювана на основі чинних норм міжнародного та внутрішньодержавного законодавства або відповідно до принципу взаємності узгоджена діяльність двох чи більше держав в особі своїх компетентних органів і посадових осіб, а також міжнародних організацій, реалізована шляхом отримання й надання правової допомоги, здійснення кримінального переслідування, видачі (екстрадиції) осіб з метою розкриття та розслідування злочинів і досягнення призначення кримінального судочинства [7, с. 57]. Натомість О.Г. Волєводз стверджує, що міжнародне співробітництво у сфері кримінального процесу (кримінального судочинства) – це здійснювана слідчим, прокурором і судом відповідно до вимог законодавства, що регулює кримінальне судочинство, узгоджене з компетентними органами й посадовими особами іноземних держав, а також міжнародними організаціями діяльність щодо отримання та надання допомоги в досудовому провадженні й судовому розгляді, а також у прийнятті інших заходів, необхідних для правильного вирішення кримінальних проваджень [8, с. 56].

Проаналізувавши погляди вчених щодо поняття «міжнародне співробітництво під час кримінального провадження», необхідно зазначити, що варто розмежовувати поняття «міжнародне співробітництво під час кримінального провадження» та «міжнародне співробітництво у сфері боротьби зі злочинністю». Так, міжнародне співробітництво у сфері боротьби зі злочинністю – це допомога в розробці заходів щодо запобігання злочинності, надання технічної допомоги, матеріально-технічної допомоги, розширення фінансової та матеріальної допомоги, допомоги в підготовці кадрів та інших належних способів щодо створення концепції з боротьби зі злочинністю, технічної підтримки в боротьбі зі злочинністю й укладення нормативно-правових актів стосовно боротьби з окремими видами злочинів. У свою чергу, міжнародне співробітництво у сфері кримінального процесу є співпрацею (взаємодією) судів, прокурорів, слідчих органів та органів дізнання з відповідними компетентними органами й посадовими особами іноземних держав і міжнародних організацій для досягнення мети й вирішення завдань кримінального провадження.

Необхідно також відмітити, що поняття «міжнародне співробітництво» пов'язане з категорією «міжнародна правова допомога». Так, відповідно до п. 1 ч. 1 ст. 541 Кримінального процесуального кодексу України, «міжнародна правова допомога» є проведенням компетентними органами однієї держави процесуальних дій, виконання яких необхідне для досудового розслідування, судового розгляду або для виконання вироку, ухваленого судом іншої держави або міжнародною судовою установою [1].

Низка вчених ототожнює поняття «міжнародне співробітництво» й «міжнародна правова допомога». Наприклад, О.І. Виноградова зазначає, що надання міжнародної правової допомоги (міжнародного співробітництва) у галузі боротьби зі злочинністю становить урегульовану нормами міжнародного й національного права узгоджену діяльність різних держав щодо захисту інтересів особи, суспільства й держави [9, с. 13].

На нашу думку, міжнародна правова допомога в кримінальних провадженнях є одним із видів міжнародного співробітництва у сфері кримінального процесу, оскільки категорії «міжнародне співробітництво» й «міжнародна правова допомога» у сфері кримінального процесу не рівні за обсягом і змістом правозастосовних дій, а співвідносяться як ціле й частина.

Ураховуючи вищевикладене, уважаємо, що міжнародне співробітництво під час розслідування фінансових (економічних) злочинів транснаціонального характеру – це встановлена нормами міжнародного та національного законодавства діяльність держав, їх компетентних органів, міжнародних організацій, що полягає в наданні міжнародної правової допомоги під час розслідування транснаціональних фінансових злочинів.

Специфіка завдань міжнародного співробітництва при розслідуванні фінансових злочинів транснаціонального характеру зумовлена загалом додатковими правовими обмеженнями, особливостями організації та обумовленою нею тактикою розслідування цієї категорії злочинів за кордоном. Так, міжнародне співробітництво з правоохоронними й компетентними органами іноземних держав зумовлено неможливістю проведення національними правоохоронними органами слідчих (розшукових) дій за кордоном, відсутністю ресурсів, нерідко відсутністю відповідних технологій, що не дає змоги досягти цілей розслідування на власній території. Спеціальними завданнями, особливо характерними для розслідування транснаціональних фінансових злочинів, є, наприклад, забезпечення схоронності доказів за кордоном щодо їх витребування, розшук, а в низці випадків проведення слідчих дій та оперативно-розшукових заходів на території іноземних держав.

Міжнародне співробітництво при розслідуванні фінансових злочинів транснаціонального характеру має низку характерних ознак, а саме:

а) наявність міжнародно-правового регулювання й особливих універсальних принципів взаємності та неухильного дотримання суверенітету держави, які підтримують своєрідний баланс необхідності якісного виконання запиту про міжнародну правову допомогу й міжнародне співробітництво загалом;

б) повна незалежність суб'єктів міжнародного співробітництва один від одного на всіх рівнях, а також відсутність законних підстав і можливостей для примусового виконання запиту про міжнародну правову допомогу за кордоном;

в) можливість відмови у виконанні запиту про міжнародну правову допомогу, коли може бути завдано шкоди економічним інтересам запитуваної країни або коли викликана інформація належить до відомостей, що становлять державну таємницю;

г) тривалість і необмеженість термінів надання інформації (позбавлення оперативності отримання інформації фінансового характеру негативно впливає на ефективність розслідування транснаціональних фінансових злочинів. У зв'язку з цим, на нашу думку, обмін інформацією фінансового характеру має здійснюватися за спрощеною процедурою, за якою отримання необхідної інформації фінансового характеру під час розсліду-

вання фінансових злочинів транснаціонального характеру має бути автоматичне та без оформлення спеціальних запитів);

г) особливий суб'єктний склад (залучення центрального органу, компетентного органу, Міністерства закордонних справ, Державної служби фінансового моніторингу тощо);

д) особливі способи зв'язку (канали зв'язку Міністерства закордонних справ України, Інтерполу, центральних органів тощо) і специфічні технічні засоби (інформаційна система Інтерполу);

е) особливі непроцесуальні форми спільної діяльності (наприклад, присутність на допиті без права самостійно задавати питання, міжнародні слідчі та слідчо-оперативні групи тощо);

є) географічна віддаленість суб'єктів міжнародного співробітництва, мовні та культурні відмінності, зовсім інші й часто незвичні особливості кримінального процесуального законодавства.

Проаналізувавши наявну практику нашої держави та іноземний досвід у сфері міжнародного співробітництва під час розслідування злочинів транснаціонального характеру, зазначимо, що в ході такого співробітництва можуть здійснюватися тимчасові відрядження за кордон; консультації при створенні, напряму й виконанні запиту про міжнародну правову допомогу, про розшук; спільне планування та облік розслідувань, проведених правоохоронними органами різних країн; взаємне інформування та спільне обговорення результатів співробітництва. З метою присутності або навіть участі при здійсненні конкретних слідчих (розшукових) дій можуть бути використані технічні засоби, передусім засоби відео- або телефонного конференц-зв'язку. З метою здійснення спільної діяльності створюються слідчі групи.

Висновки. Підсумовуючи наведене, можна зробити висновки, що міжнародне співробітництво під час розслідування фінансових злочинів транснаціонального характеру – це взаємна узгоджена й заснована на національному законодавстві, міжнародних договорах та угодах діяльність, що здійснюється уповноваженими органами зацікавлених держав, з використанням прийомів, методів і засобів, розроблених у криміналістиці, спрямована на досягнення цілей розслідування фінансових злочинів загалом і в конкретних слідчих ситуаціях, а також на запобігання злочинам цієї категорії.

Література:

1. Кримінальний процесуальний кодекс України від 13.04.2012. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/4651-17>.
2. Європейська конвенція про видачу правопорушників від 13.12.1957. URL: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/ru/995_033.
3. Другий додатковий протокол до Європейської конвенції про видачу правопорушників від 17.03.1978. URL: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/995_035.
4. Ожегов С.И. Словарь русского языка: около 57000 слов / под ред. Н.Ю. Шведовой. Москва : Русский язык, 1986. 795 с.
5. Великий тлумачний словник сучасної української мови / укл. і ред. Т.В. Бусел. Київ : Ірпінь-Перун, 2002. 1428 с.
6. Бастрыкин А.И. Процессуальные проблемы участия СССР в международной борьбе с преступностью. Ленинград, 1985. 100 с.
7. В'язовченко О.В. Міжнародне співробітництво під час розслідування ухиленя від сплати податків транснаціонального характеру : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Київ, 2018. 225 с.
8. Волеводз А.Г. Правовые основы новых направлений международного сотрудничества в сфере уголовного процесса : дисс. ...

докт. юрид. наук : 12.00.09 / Научно-исследовательский институт проблем укрепления законности и правопорядка при Генеральной прокуратуре Российской Федерации. Москва, 2002. 462 с.

9. Виноградова О.І. Міжнародне співробітництво України у галузі боротьби зі злочинністю (кримінально-процесуальний аспект) : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09 / Національна юридична академія України ім. Ярослава Мудрого. Харків, 2000. 22 с.

Zavydnyak I. The concept and essence of international cooperation in the investigation of financial crimes of a transnational nature

Summary. The article is devoted to the problem of interpretation of the concept of “international cooperation in criminal proceedings” and the study of the essence of international cooperation in the investigation of financial crimes of a transnational nature. The article also explores concepts such as “international cooperation in the fight against crime” and “international legal assistance” to define them in the system of international cooperation and the relationship with the concept of “international cooperation in criminal proceedings”.

A number of factors have been identified that determine the need for international cooperation in the investigation of financial crimes of a transnational nature, namely: the quantitative growth of transnational financial crimes that violate the interests of several states; constant improvement of the means and methods of criminal economic activity used by criminals; obligations under international and national law to combat transnational economic crimes; the impossibility of gathering evidence and indicative information during the investigation of financial crimes of a transnational nature; finding evidence or wanted persons outside the territory of Ukraine or the need to verify evidence and versions; lack of expert methods, the need for expert equipment, relevant

materials, resources or the need to verify the conclusions of examinations; lack of relevant data in registration and forensic records; counteraction by criminals, corrupt authorities and other stakeholders at the stage of committing a financial crime and its investigation in particular.

Emphasis is placed on the fact that the criminal procedure legislation of Ukraine does not contain a clear definition of “international cooperation in criminal proceedings”, but only defines its directions and forms. In this regard, the author's definition of “international cooperation in criminal proceedings” is given and it is noted that not all forms of international cooperation defined in the Criminal Procedure Code of Ukraine can be used in the investigation of financial crimes of a transnational nature.

It is determined that such categories as “international cooperation” and “international cooperation in the fight against crime” and “international legal assistance” in the field of criminal proceedings are not equal in scope and content of law enforcement actions, but are related as a whole and part.

A number of characteristic features inherent in international cooperation in the investigation of financial crimes of a transnational nature are outlined. These included: the existence of international legal regulation and special universal principles of reciprocity and strict observance of state sovereignty; full independence of the subjects of international cooperation from each other at all levels; the possibility of refusing a request for international legal assistance; duration and unlimited terms of providing information; special subject composition; special ways of communication; special non-procedural forms of joint activity; geographical remoteness of the subjects of international cooperation and often unusual features of criminal procedure legislation, etc.

Key words: international cooperation, international legal assistance, financial crimes of a transnational nature, criminal proceedings, central body.